

névazonosságot kiküszöböljék, részben azért, hogy a tájékoztató-
dást elősegítsék. Az utótagok fajtája és száma nagyon változa-
tos, legtöbbször a -fa, /-falva, -falu, -falud/ [9], a -lak,
/-kislak, -újlak/ [7] és a vár [6] fordul elő, egy-egy eset-
ben pedig a -háza, -hida, -fő, -fok, -hegy járul az alapszóhoz.
Ezen típus keletkezési idejéről más-más vélemények alakultak
ki, az viszont biztos, hogy a megkülönböztető előtagokhoz ké-
pest jóval korábbiak /XII--XIV századiak?/. A -falva / -fa/
végű helységnevek magas száma bizonyítja KÁLMÁN BÉLA megállá-
pítását, miszerint ez az összetett helynévtípus főként a
/Nyugat-/Dunántúlra jellemző s a XVII--XVIII. században -fa
utótagúvá rövidült /A nevek világa, 163./. Természetesen ez a
szám jóval magasabb lenne, ha a régi, más településbe beolvadt
vagy elnéptelenedett falvak nevét is vizsgálnánk /pl. a Kapcs-
várhoz tartozó Ivánfa; Herántfa, Ipoldfa, Kátfa, Kuntra, Mó-
ricfa stb./

A kötet külön értéke, hogy névmutatóval van ellátva. A
betűrendbe szedett helységnevek után római számmal a főtípus,
arab számmal és betűvel az altípus következik, majd az oldal-
számok, ahol a településnevekről /annak elő- vagy utótagjáról
stb./ olvashatunk.

VÁRKONYI IMRE kötete hasznos kézikönyve lesz mind a szak-
embereknek, mind a helytörténet kutatóinak. De haszonnal for-
gathatja minden Somogy megyei lakos, akit érdekel közvetlen
szülőföldje helynévadása. Rendszerezése logikus, tömör; minden
következtetése és észrevétele megalapozott. Külön meg kell em-
lítenünk a Somogy megyei nyomdát az esztétikus kivitelezéséért.

FÜLÖP LÁSZLÓ

MADAS JÓZSEF, PÉCS BELVÁROSÁNAK UTCANEVEI. Pécs, 1979.

Már készen volt az évtizedes gyűjtőmunka kéziratosa anyaga
/amelyet a szerző „Pécs-belváros telkei és házhelyei” címen
tett közzé. Ismertetését lásd NÉ. 7. sz. 140--5. lapján/, ami-
kor a szerzőtől fenti dolgozata megjelent. Nyomban rá kell

mutatnom arra, hogy a címnél a tartalom jóval bővebb, mert az időközben előkerült levéltári anyag nyomán külvárosi utcák is tárgyalás alá kerülnek.

A szerző alapos kutatással deríti fel a történeti utcanev-anyag azonosítását, figyelembe véve azt is, ha valamely utca több szakaszból állt össze, esetleg megoszlott.

A török utáni Pécs kamarai igazgatása — Budához hasonlóan — hamarosan /1687, 1722/ intézkedik a telkek s tulajdonosaik összeírásáról. A város akkori magyar, német és horvát /tulajdonképpen bosnyák potorok, akik ekkor visszatérnek a katolikus vallásra/ lakosai nyilván anyanyelvükön nevezik a város utcáit, tereit. Az utcanevek a bennük lakók foglalkozását, esetleg nemzetiségét tükrözik, máskor az utcában lévő intézmény nevét viselik, vagy az utca irányát /hová vezet, hová jutunk el rajta/ jelzik. Nem egy esetben esemény /a kanásztól hajtott disznók gyülekező helye: Sauwinkel/, vízfolyás /Mecsek su — még török névadás/ stb. a névadás oka. De megcsillan a néphumor is.

A vegyesnyelvű népesség elnevezései nem egyöntetűen maradtak ránk. Míg 1687-ben magyar, horvát és török /esetleg latinra fordított/ neveket írtak össze, addig 1722-ből — a németnyelvű kamarai és katonai közigazgatás következtében — a csak németnyelvű „Grundtbuch“-nak titulált, de telekkönyvként sohasem használt összeírásunk van. Ez — szerkesztetője miatt — csakis német neveket tartalmaz, s így éfélrevezető. Ugyanis az egykorú városi tanácsülési jegyzőkönyvekben /hol az adás-vételek s más jogügyletek tüzetes feljegyzésre kerültek/ magyar és latinra fordított utcanevek sűrűn jelentkeznek a németek mellett.

A népnyelvi utcanevekbe az első hivatalos beavatkozás 1804-ben történik, amikor magyar és németnyelvű — bibliai eredetű — elnevezéseket alkot a városi tanács. Az utca egyik vége magyar, másik vége német utcanév-táblát kap.

Az első — életbelépett — telekkönyv 1856-ban már magyarul készült, teljes utcanévsort tartalmaz. 1864-ben már nyomtatásban — háztulajdonos és házszám-jegyzék — készült; itt

újabb névdivat kezdődik -- nemzeti és helyi nagyságokról elnevezett utcák nevei jelennek meg -- s mondhatjuk ez napjainkig tart.

MADAS JÓZSEF munkája nyomán jól láthatjuk egy város utca-név-állományának -- nem is mindig egészséges -- változását. A személynevek túltengése, régi, történeti utca- és térnevek eltűnése fájdalmas jelenség olyan városban, amelynek belvárosa ma is a magyar középkori utcahálózatot őrzi. Jogosan panaszo-lja ezt a tünetet KOVALOVSZKY MIKLÓS is /Magyar Nemzet 1983.V.8./.

Az a szabatosság -- amely telektulajdonosokként telekről-telekre haladva építette fel az utcákat, -- illetőleg a hiteles levéltári iratokra támaszkodva, jelzeteket megadva közli az utcaneveket, biztosítja a szerző munkájának jelentős és mara-dandó értékét.

A dolgozatban betűhíven közölt iratok sok mindent elárul-nak. Így a polgárság ravasz „védekezését”, mert „valamennyi külvárosokban a házi számok a ház falakon részint bémeszelve 's részint leszedve vannak” -- mint a Zálogolási Bizotmány munkajelentésében látjuk. De tapasztaljuk az akkori hivatalos élet vontatottságát ezek pótlására.

Különlegesség az az 1804. évbéli -- már említett okmány -- amely nemcsak az utcaneveket, hanem a javaslatokat is tar-talmazza. Látjuk, hogy a török idők előttről megőrzött „Vass Kapu” javasolt nevet Kaposvári utcának, a „Két Tsatornyáss”-t Jordán utcának /ma Zetkin Klára!!/ fogadják el. Sajnos az újabb utcanévadások az 1804-ben /véletlenül/ megmaradt neveket is tovább tizedelték: Barátok Ferenciek utcája Sallai utca, Poturluk utza /amely a mohamedánná vált bosnyákok nevét őrizte/ Majtényi Ferenc utca, Szigethi Utza Szigeti országút

Doktor Sándor utca, Makár utca Alkotmány utca stb. Roppant kár -- sok más között -- az olyan névváltoztatás, mint pl. Radonay utca /1864./ Esze Tamás utca /1950./. Pécsnek Radonay Mátyás a katonapüspök jelentett annyit, mint Esze Tamás Sza-bolcsnak, Szatmárnak. S mindkettő -- a maga helyén -- az egye-temes magyarságnak. Csak párhuzamosan értékelhetjük őket, s őrizhetjük neveiket, nem egymással helyettesítve.

Igen jelentős a szerző azon megfigyelése, hogy például útépitési /kövezés stb./ munkáknál, elszámolásoknál igen gyakran nem használták az utcaneveket /XVIII. sz./, hanem az utca valamely háztulajdonosával jelezték a munka helyét. Ez arra mutathat, hogy különösen a jelentéktelenebb mellékutcák nevei csak az említett Grundtbuchban, az 1804. évi „Denominatio Plateorum”-ban éltek, s nem a lakosság ajkán.

Még egyre felfigyelt a recenzor. Arra, hogy horvát /bosnyák/ utcanevek nem igen kerülnek elő, pedig a Havihegy /a régi „Kokasvár”/ bosnyák lakosai 1900-ig megőrizték nyelvüket. Ilyen a Pcturluk utza /1804/, Zidina környék /1864/, a Benga /1856/; utóbbi egy vízmosásos árok neveként éldegélt az első világháborúig. Az árok megszűntével neve is feledésbe merült. Mint a szerző velem közölte, e horvát nevek esetleges felbukkanása a fennmaradt horvát /bosnyák/ nyelvű végrendeletekben várható. Ezek feldolgozására azonban -- a nyelvi ismeret hiánya mellett -- a munkájának így is hatalmas feladata és célja miatt nem vállalkozhatott. Megjegyzésem, hogy a Janus Pannonius egyetem tanárképző karának horvát tanszéke számára szép feladat lenne feldolgozásuk, pl. disszertáció formájában.

Valóban ideje lenne az utcanév-adásnak -- elsősorban a történeti városrészben -- tudományos kutatás alapján végleges, a divattól független rendjét megteremteni. Ha van műemlékvédelem, legyen történeti utcanév-védelem is!

Összefoglalva: kívánjuk, hogy minden magyar városnak akadjon MADAS JÓZSEF, aki évtizedet áldozva, műszaki ismereteit felhasználva, pótolhatatlan életművel ajándékozza meg városát. Megvalósítva a költő szavait: „Nékem nem térkép e táj!”.

REUTER CAMILLO